

МЕЖІ ВИКОРИСТАННЯ ПОКАЗАНЬ СВІДКА, ПОТЕРПІЛОГО ЯК ПОХІДНОГО ДОКАЗУ СУДОМ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

**ДЕХТЯР Оксана Григорівна - здобувач кафедри кримінального права,
процесу і криміналістики Івано-Франківського факультету Національного
університету «Одеська юридична академія»**

УДК 343.131.3

В статье исследованы пределы использования показаний свидетеля, потерпевшего как производного доказательства судом первой инстанции. Определены процессуальное значение показаний с чужих слов, предоставленных в порядке ст. 97 УПК Украины, и показаний свидетеля, потерпевшего, которые оглашаются во время его допроса в судебном заседании в порядке ст. 225 УПК Украины.

Ключові слова: *засада безпосередності, показання, похідні докази, допит, показання з чужих слів, оголошення показань, судовий розгляд.*

Однією із загальних засад кримінального провадження КПК України в п. 16 ч. 1 ст. 7 визначає безпосередність дослідження показань, речей і документів. Відповідно до ч. 1 ст. 23 КПК України суд досліджує докази безпосередньо, та відповідно до ч. 4 ст. 95 КПК України суд може обґрунтувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання. Безпосередність у дослідженні судом показань полягає в тому, що він у ході судового слідства особисто сприймає відомості щодо обставин кримінального провадження, які відомі обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експерту та мають значення для цього кримінального провадження. Хоча ч. 1 ст. 95 КПК України передбачає надання показань обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом в усній або письмовій формі, проте ч. 1 ст. 23 КПК України чітко визначає, що показання учасників кримінального про-

вадження суд отримує усно. Водночас, норми кримінального процесуального закону, закріплюючи обов'язок суду безпосередньо дослідити докази, не обмежують його особисте сприйняття дослідженням лише первинних доказів, але встановлюють межі використання окремих похідних доказів, серед яких зокрема показання з чужих слів, надані у порядку ст. 97 КПК України та показання свідка, потерпілого, які оголошуються під час його допиту у судовому засіданні у порядку ч. 5 ст. 225 КПК України.

Дослідженню особливостей реалізації засади безпосередності дослідження показань, у юридичній літературі присвячена належна увага. Зокрема, окреслене коло питань, досліджували Ю.П. Аленін, Т.Т. Алієв, В.К. Волошина, С.О. Гриненко, Ю.М. Грошевий, Н.О. Громов, О.В. Капліна, Л.В. Карабут, Є.Г. Коваленко, О.М. Ларін, В.Я. Лівшиц, В.Т. Маляренко, Д.А. Мезінов, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.Т. Томін, Л.Д. Удалова, В.М. Хотенець, В.П. Шибіко, В.Д. Шундіков та інші. Проте, вони містять спірні положення щодо меж використання показань як похідних доказів. Окрім того, більшість таких праць опубліковані до прийняття нового КПК України, який дещо ширше в порівнянні з КПК України 1960 року визначив доказове значення показань з чужих слів. Викладене зумовлює необхідність постановки в якості мети цієї статті дослідження меж використання судом першої інстанції показань свідка, потерпілого як похідного доказу.

На відміну від КПК України 1960 року, норми нового кримінального процесуального закону надають суду право використати показання з чужих слів незалежно від можливості допиту свідка, який безпосередньо сприймав фактичні дані. Так, ч. 2 ст. 97 КПК України закріплює, що суд має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів незалежно від можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення, у виняткових випадках, якщо такі показання є допустимим доказом згідно з іншими правилами допустимості доказів. Водночас, норми кримінального процесуального закону не визначають коло випадків, за яких суд вправі одержати і використати показання з чужих слів. Автори науково-практичного коментаря до КПК України за редакцією В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора та М.Є. Шумила обґрунтовано відзначають, що «необхідність в їх отриманні може виникати у таких випадках: 1) коли значимість такого доказу надає додаткову і єдину можливість суду встановити істотні обставини для кримінального провадження, а також коли без наявності такого доказу неможливо довести необхідну обставину для провадження; 2) якщо використання такого доказу є виправданим у ситуації відсутності первинних доказів або їх сумнівності; 3) коли первинний доказ втрачений або його неможливо отримати; 4) коли за допомогою показань з чужих слів є можливість віднайти інші докази, до яких слід звернутися для перевірки фактів, що мають значення для провадження; 5) коли дані, отримані з чужих слів, можуть слугувати засобом перевірки інших доказів кримінального провадження; 6) коли показання з чужих слів може використовуватися як засіб заміни первинного доказу» [1, с.264].

Якщо з'ясування достовірності показань свідка, даних ним з чужих слів, здійснюється за загальними правилами, передбаченими ст. 96 КПК України, то їх оцінці притаманна певна специфіка. Зокрема, на відміну від більшості інших доказів, питання про допустимість яких вирішується судом під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення (ч. 1 ст. 89 КПК України), показання з чужих

слів можуть бути визнані недопустимими у ході судового розгляду. Так, ч. 7 ст. 97 КПК України закріплює, що у будь-якому разі не можуть бути визнані допустимим доказом показання з чужих слів, якщо вони даються слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу або іншою особою стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження. Коментуючи наведену норму кримінального процесуального закону, автори науково-практичного коментаря до КПК України за редакцією В.Я. Тація, В.П. Пшонки та А.В. Портнова відзначають, що «такі показання не можуть визнаватися доказами, оскільки отримані із неналежного процесуального джерела» [2, с.275].

Похідним доказом, який підлягає дослідженню під час судового розгляду, виступають й одержані під час досудового розслідування в судовому засіданні показання свідка, потерпілого. За загальним правилом, встановленим ч. 2 ст. 23 КПК України, відомості, що містяться у показаннях, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, не можуть бути визнані доказами. Водночас, як обґрунтовано вказують Є.Г. Коваленко та В.Т. Малярєнко, «законодавець не може не рахуватися з тим, що можуть виникнути обставини, що зумовлять необхідність зробити винятки з цього правила і замість безпосереднього одержання інформації з її першоджерела дослідити відомості, що були закріплені у матеріалах справи, шляхом їх оголошення» [3, с.344]. Таким винятком виступає оголошення показань свідка, потерпілого, наданих ним під час досудового розслідування у судовому засіданні (ч. 5 ст. 225 КПК України).

Розглядаючи оголошення показань свідка, потерпілого як інститут кримінального процесуального права та аналізуючи його норми з урахуванням правових позицій Європейського Суду з прав людини, Н.М. Кіпніс відзначає, що оголошення у судовому слідстві показань свідка, потерпілого, який не з'явився у судове засідання, яке допускається кримінальним процесуаль-

ним законом в обмеженій кількості випадків, виступає винятком із засади безпосередності [4, с.492]. При цьому нормативне закріплення випадків, за яких під час судового розгляду допускається оголошення показань свідка, потерпілого, даних ним у ході досудового розслідування, є цілком виправданим, оскільки неможливість їх використання може призвести до неповноти або односторонності судового розгляду.

Досліджуючи підстави оголошення показань свідка, потерпілого під час судового розгляду, Н.В. Жогін обґрунтовано відзначає, що особливо важливим для забезпечення засади безпосередності виступає встановлення у законі чітких меж, в яких допускається оголошення таких показань [5, с.159]. Оскільки відсутність свідка, потерпілого під час судового розгляду перешкоджає безпосередньому сприйняттю його показань, їх оголошення допускається лише у виняткових випадках, які чітко визначаються нормами кримінального процесуального закону. Так, ч. 5 ст. 225 КПК України передбачає, що з метою перевірки правдивості показань свідка, потерпілого та з'ясування розбіжностей з показаннями, наданими у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України, вони можуть бути оголошені при його допиті під час судового розгляду. Протоколи допитів, у яких містяться раніше дані свідком, потерпілим показання, що підлягають оголошенню під час судового розгляду, на думку Д.А. Мезінова, «не виступають першоджерелами відомостей про встановлювані факти, що об'єктивно виступає причиною певного спотворення цих відомостей» [6, с.124]. Враховуючи цю обставину, ч. 4 ст. 225 КПК України закріплює, що суд під час судового розгляду має право допитати свідка, потерпілого, який допитувався відповідно до правил ст. 225 КПК України. Виклик і допит свідка, потерпілого, який допитувався під час досудового розслідування у судовому засіданні, дозволить суду безпосередньо сприйняти його показання, що повною мірою відповідатиме вимогам засади безпосередності та не становитиме винятків з неї, які допускаються ч. ч. 1 і 2 ст. 23 КПК України. Особливо необхідним безпосереднє одержання пока-

зань таких учасників кримінального провадження виступає у таких випадках: 1) якщо допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування у судовому засіданні проводився за відсутності сторони захисту (у разі її неявки за умови належного повідомлення або у разі неповідомлення про підозру на момент проведення допиту жодній особі у цьому кримінальному провадженні); 2) якщо наявна необхідність уточнення показань чи отримання показань щодо обставин, які не були з'ясовані в результаті допиту під час досудового розслідування.

Водночас, норма ч. 5 ст. 225 КПК України не узгоджена з іншими нормами кримінального процесуального закону, що визначають як порядок одержання показань під час досудового розслідування у судовому засіданні, так і порядок їх використання судом при постановленні судового рішення. Так, ч. 5 ст. 225 КПК України обмежує можливість використання показань свідка, потерпілого, отриманих під час досудового розслідування у судовому засіданні, виключно випадками, коли необхідно перевірити правдивість показань свідка, потерпілого та з'ясувати розбіжності з показаннями, наданими у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України. Таке обмеження суперечить підставам одержання показань свідка, потерпілого під час досудового розслідування у судовому засіданні. Так, ч. 1 ст. 225 КПК України передбачає можливість одержання таких показань слідчим суддею у виняткових випадках, пов'язаних із необхідністю отримання показань свідка чи потерпілого під час досудового розслідування, якщо через існування небезпеки для життя і здоров'я свідка чи потерпілого, їх тяжкої хвороби, наявності інших обставин, що можуть унеможливити їх допит у суді або вплинути на повноту чи достовірність показань. Таким чином, норма ч. 1 ст. 225 КПК України прямо вказує на обумовленість випадків одержання показань свідка, потерпілого під час досудового розслідування у судовому засіданні обставинами, які можуть унеможливити їх допит у суді або вплинути на повноту чи достовірність показань. Тому встановлене у ч. 5 ст. 225 КПК України обмеження можли-

вості використання показань свідка, потерпілого, отриманих під час досудового розслідування у судовому засіданні, дозволяє лише перевірити їх повноту та достовірність. Водночас, у разі неможливості одержання під час судового розгляду показань свідка, потерпілого під час досудового розслідування у судовому засіданні, норма ч. 5 ст. 225 КПК України позбавляє суд можливості оголосити протокол його допиту.

Крім того, норми ч. 4 ст. 95 і ч. 3 ст. 225 КПК України дозволяють суду обґрунтовувати постановлювані ним судові рішення показаннями свідка, потерпілого, отриманими під час досудового розслідування у судовому засіданні. Так, ч. 4 ст. 95 КПК України передбачає, що суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймає під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України. Ч. 3 ст. 225 КПК України закріплює, що при ухваленні судового рішення за результатами судового розгляду кримінального провадження суд може не врахувати докази, отримані в порядку, передбаченому ст. 225 КПК України, лише навівши мотиви такого рішення. Можливість використання показань свідка, потерпілого, отриманих під час досудового розслідування у судовому засіданні, зумовлює необхідність їх дослідження судом шляхом оголошення протоколів, у яких вони зафіксовані, оскільки в іншому випадку вони, з огляду на норму ч. 2 ст. 23 КПК України, не можуть бути визнані доказами і, відповідно, використовуватися при постановленні судових рішень.

У зв'язку з цим вбачається за доцільне більш широко визначити коло випадків, за яких допускається оголошення показань свідка, потерпілого, отриманих під час досудового розслідування у судовому засіданні. При цьому потрібно звернути увагу на те, що норми ст. ст. 306 і 308 КПК України 1960 року чітко визначали коло випадків, за яких суд міг оголосити показання свідка, потерпілого, дані ними під час дізнання, досудового слідства [7]. Із урахуванням судової практики, яка сформувалася у процесі застосування норм ст. ст. 306 і 308 КПК

України 1960 року, та неузгодженості ч. 5 ст. 225 КПК України з нормами інших статей чинного КПК України, в останньому необхідно передбачити можливість оголошення показань свідка, потерпілого, даних ними під час досудового розслідування у судовому засіданні, й у випадках наявності обставин, що унеможливають їх допит у суді. Зокрема, до числа таких обставин потрібно віднести: 1) смерть свідка, потерпілого; 2) відмову свідка, потерпілого, який є іноземцем, від явки на судовий виклик; 3) інші обставини, що унеможливають їх допит у суді. При визначенні обставин, які унеможливають допит свідка, потерпілого у суді, потрібно враховувати їх відмінність від визначених ст. 138 КПК України поважних причин неприбуття особи на виклик, оскільки останні, як правило, призводять до відкладення судового розгляду. При оголошенні показань свідка, потерпілого за наявності обставин, що унеможливають їх допит у суді, потрібно враховувати, що у будь-якому випадку такі обставини повинні мати об'єктивне підтвердження. У зв'язку з цим вбачається за доцільне викласти ч. 5 ст. 225 КПК України у такій редакції: «5. З метою перевірки правдивості показань свідка, потерпілого, з'ясування розбіжностей з показаннями, наданими у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України, а також за наявності обставин, що унеможливають допит свідка, потерпілого у суді, вони можуть бути оголошені під час судового розгляду».

Підсумовуючи викладене, потрібно відзначити, що нормативний зміст засади безпосередності не обмежує особисте сприйняття судом першої інстанції та учасниками кримінального провадження дослідженням виключно первинних показань. Закріплюючи обов'язок суду безпосередньо дослідити докази, зокрема показання, норми кримінального процесуального закону передбачають можливість дослідження у ході судового розгляду показань як похідних доказів, серед яких показання з чужих слів, надані у порядку ст. 97 КПК України та показання свідка, потерпілого, які оголошуються під час його допиту у судовому засіданні у порядку ч. 5 ст. 225 КПК

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено межі використання показань свідка, потерпілого як похідного доказу судом першої інстанції. Визначено процесуальне значення показань з чужих слів, наданих у порядку ст. 97 КПК України, та показань свідка, потерпілого, які оголошуються під час його допиту у судовому засіданні у порядку ст. 225 КПК України.

SUMMARY

Limit of the use of testimonies of testimony of a witness, victim as derivative proof by the court of the first instance analyzes. Procedural value hearsay testimony, given in the order of art. 97 CPC of Ukraine, and the testimony of a witness, victim, which announced during his interrogation in court in the order art. 225 CPC of Ukraine defined.

України, при цьому чітко визначивши межі їх використання.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шурила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; [За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова]. – Х.: Право, 2012. – 768 с.
3. Коваленко Є.Г. Кримінальний процес України: Підручник / Є.Г. Коваленко, В.Т. Маляренко. – 2-е вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 712 с.
4. Кипнис Н.М. Особенности применения института оглашения показаний потерпевшего и свидетеля (ст. 281 УПК РФ) с учетом правовых позиций Европейского

Суда по правам человека / Н.М. Кипнис // Lex Russica: Научные труды Московской государственной юридической академии имени О.Е. Кутафина. – 2010. – № 3. – С. 491-512.

5. Теория доказательств в советском уголовном процессе (Часть общая) / [Под ред. Н.В. Жогина]. – М.: Юридическая литература, 1966. – 584 с.

6. Мезинов Д.А. Непосредственность судебного разбирательства в уголовном судопроизводстве: понятие, значение, тенденции реализации в современной судебной практике / Д.А. Мезинов // Вестник Томского государственного университета. – 2008. – № 309. – С. 123-126.

7. Кримінально-процесуальний кодекс України, затверджений Законом Української РСР від 28.12.1960 р. // Режим доступу до документа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>